

PETER

POMERANTSEV

TOHLE NENÍ
PROPAGANDA

VÁLKA PROTI
REALITĚ

POMERANTSEV

**PETER
POMERANTSEV
TOHLE NENÍ
PROPAGANDA
VÁLKA PROTI
REALITĚ**

DOKOŘÁN

PETER POMERANTSEV
TOHLE NENÍ PROPAGANDA
VÁLKA PROTI REALITĚ

Copyright © 2019 by Peter Pomerantsev

Translation © Petruška Šustrová, 2020

Všechna práva vyhrazena. Žádná část této publikace nesmí být rozmnožována a rozšiřována jakýmkoli způsobem bez předchozího písemného svolení nakladatele.

Druhé vydání (první elektronické).

Z anglického originálu *This Is Not Propaganda: Adventures in the War Against Reality* přeložila Petruška Šustrová.

Odpovědný redaktor Marek Pečenka.

Redakce Klára Soukupová.

Obálka, grafická úprava, sazba a konverze do elektronické verze Michal Puhač.

Vydalo v roce 2020 nakladatelství Dokořán, s. r. o., Holečkova 9, Praha 5,
dokoran@dokoran.cz, www.dokoran.cz.

ISBN 978-80-7363-941-9 (pdf)

ISBN 978-80-7363-985-3 (epub)

ISBN 978-80-7363-421-6 (mobi)

(pdf – 1001. publikace, 308. elektronická;

epub – 1045. publikace, 324. elektronická;

mobi – 1083. publikace, 344. elektronická)

Předmluva:

„TELEGRAM!“ 7

První část:

MĚSTA TROLLŮ 15

Druhá část:

DEMOKRACIE NA MOŘI 53

Třetí část:

**NEJÚŽASNĚJŠÍ BLITZKRIEG
INFORMAČNÍ VÁLKY V DĚJINÁCH 93**

Čtvrtá část:

MĚKKÁ FAKTA 131

Pátá část:

INSTANTNÍ LIDÉ 163

Šestá část:

BUDOUCNOST ZAČÍNÁ TADY 191

PODĚKOVÁNÍ 217

POZNÁMKY 219

Předmluva:
„TELEGRAM!“

Vyšel z moře a na břehu byl zatčen: když se vrátil z plavání, stáli nad jeho šaty na pláži dva muži v oblecích. Nařídili mu, aby se rychle oblékl, natáhl si tedy kalhoty přímo na mokré plavky. Po cestě autem byly plavky pořád mokré, stahovaly, studily a nechaly mokrý flek na kalhotách i na zadním sedadle. I při výslechu si je musel nechat na sobě. Snažil se zachovat si důstojnost, ale ty vlhké plavky ho celou dobu znervózňovaly. Napadlo ho, že to udělali naschvál. Tihle kágebáci střední úrovně byli v takových věcech skutečně zběhlí: mistři v drobném ponižování, v jemných psychologických hrách.

Přemýšlel, proč ho zatkli tady, v Oděse, a ne v Kyjevě, kde bydlel. Pak mu to došlo: byl srpen a oni chtěli být pár dní u moře. Mezi výsledky ho vodili na pláž, aby si trochu zaplavali. Jeden s ním seděl, zatímco druhý se koupal. Při jedné z návštěv na pláži vytáhl jakýsi malíř stojan a začal jejich trojici malovat. Plukovník i major znervózňeli – byli příslušníci KGB a netoužili být při výkonu služby zachyceni. „Jdi se podívat, co maluje,“ nařídili svému vězni. Šel a podíval se. Ted' byla řada na něm, aby si s nimi trochu pohrál. „Já si nejsem moc podobný, ale vy jste jako živi.“

Byl zadržán za to, že „mezi přáteli a známými šířil výtisky škodlivé literatury“: knihy zakazované, protože říkaly pravdu o sovětském gulagu (Solženicyn) anebo byly vydané v exilu (Nabokov). Jeho případ byl popsán v Kronice současných událostí. V tomto samizdatu sověští disidenti dokumentovali zatajovaná fakta o politickém zatýkání, výsleších, domovních prohlídkách, soudech, o bití a týrání ve vězení. Informace

se získávaly z ústního vyprávění nebo se pašovaly z pracovních táborů v malíčkových polyetylenových kapslích, které si vězni sami vyráběli. Kapsle se spolkla, a když vyšla z těla, obsah se přepsal, v temné komoře ofotil a pak se předával od jednoho člověka ke druhému ukryt mezi stránkami knihy nebo v diplomatickém kufříku, dokud se nedostal na Západ k Amnesty International, do vysílání BBC World Service anebo Rádía Svobodná Evropa. Zprávy byly známé svým strohým stylem.

„Vyslychali ho plukovník KGB V. P. MENŠIKOV a major KGB V. N. MELGUNOV. Všechna obvinění odmítl jako neopodstatněná a neprokázaná. Odmítl poskytnout důkazy o svých přátelích a známých. Po celých šest dnů byli ubytováni v hotelu Nová Moskva.“

Když jeden vyšetřovatel odesel, vytáhl druhý knihu se šachovými úlohami a pustil se do jejich řešení, přičemž okusoval konec tužky. Vězeň napřed uvažoval o tom, že je to nějaká vychytralá hra, ale pak mu došlo, že ten člověk je prostě líný a zabíjí v práci čas.

Po šesti dnech byl propuštěn a mohl se vrátit do Kyjeva, ale vyšetřování pokračovalo. Když šel z práce v knihovně, nabíralo ho černé auto a vozilo ho k dalším výslechům.

A život šel zatím dál. Jeho snoubenka otěhotněla. Vzali se. Vzadu v obřadní síni se schovával fotograf KGB.

Přestěhoval se k manželčině rodině do bytu naproti Golosejevskému parku, kde jeho tchán vybudoval pro své desítky kanárků jakýsi palác klecí, voliéru třepotavého peří, pohupující se na pozadí parku. Pokaždé když u dveří zazvonil zvonek, měl strach, že je to KGB, a začal pálit všechno, co by mohlo vést k obvinění: dopisy, samizdatové články, seznamy zatčených. Kanárci v panickém letu tloukli křídly. Každé ráno vstával za úsvitu, zapnul rozhlasový přijímač Spidola, naladil krátké vlny, kroutil a otáčel anténou, aby rozebral mlhu rušení, šplhal po stolech a židličkách, aby našel místo, kde je nejlepší signál, a klíčkoval zvukovým slalomem mezi vysíláním východoněmeckého popu a sovětských vojenských kapel, až pevně přitiskl ucho

k reproduktoru a mezi syčením a praskáním zachytil magická slova „Volá Londýn“ nebo „Tady Washington“. Poslouchal zprávy o zatčení. Přečetl si esej futuristického básníka Velemira Chlebnikova „Rádio budoucnosti“ z roku 1921.

Rádio vytvoří nepřerušovaný řetězec globální duše a propojí lidstvo.

Kolem jeho kruhu se stahovala síť. Grišu odvezli do lesa a zmlátili. Olga byla obviněna z prostituce a ke všemu zavřena na venerologickou kliniku se skutečnými prostitutkami. Gelibo vzali do vyšetřovací vazby a on odmítal léčbu tak dlouho, až zemřel.

Všichni se připravovali na nejhorší. Tchyně ho naučila tajný kód založený na uzeninách. „Když přinesu párky nakrojené zprava doleva, znamená to, že se nám podařilo dostat zprávu o tvém uvěznění na Západ a že to vysílali v rádiu. Když je nakrájím zleva doprava, znamená to, že se nám to nepovedlo.“

„Zní to jako ze starého vtípu nebo ze špatného filmu, ale je to pravda,“ napsal později. „Když přijde KGB za úsvitu a vy ospale mumláte ‚Kdo je to?‘, oni často zavolají ‚Telegram!‘ Jednáte v polospánku, snažíte se moc neprobudit, abyste se mohli vrátit ke svému snu. ‚Vteřinku,‘ vzdychnete, natáhnete si první kalhoty, co najdete, vyhrabete nějaké peníze na zaplacení poštáka a otevřete dveře. A nejbolestnější na tom není to, že pro vás přišli, ani že vás zatýkají tak brzy, ale že jste jako malý kluk skočili na tu lež o telegramu. Zatnete horké, náhle zpcené pěsti a zadržujete slzy ponížení.“

Jeho syn se narodil mezi výslechy 30. září 1977 v 8.00 ráno. Babička chtěla, abych se jmenoval Pinkas, po jejím dědečkovi. Rodiče chtěli Theodora. Nakonec mi po několikerém vyjednávání dali jméno Pjotr.

Už je to čtyřicet let, co KGB pronásledovala mé rodiče za to, že se domáhali práva číst, psát a poslouchat to, co si sami zvolí, a říkat, co chtějí. Svět, v němž doufali, svět, v němž cenzura padne jako berlínská zeď, se dnes může zdát mnohem blíž: žijeme v době, kterou akademici nazývají érou „informačního nadbytku“. Jenže předpoklady, které stály za bojem za práva a svobody ve dvacátém století – za bojem mezi občany vyzbrojenými pravdou a informacemi a režimy s cenzory a tajnou policií – se obrátily vzhůru nohama. Dnes máme víc informací než kdykoli dřív, ale nepřineslo to jen výhody, jaké jsme předpokládali.

Víc informací mělo znamenat víc svobody postavit se mocným, ale ti také získali nové způsoby, jak nesouhlas potlačit a umlčet. Víc informací mělo znamenat informovanější debatu, jenže se zdá, že jsme méně schopni přemýšlet než kdykoli předtím. Víc informací mělo znamenat vzájemné porozumění překonávající hranice, umožnilo však nové a jemnější formy konfliktu a podvracení. Žijeme ve světě posedlém amokem masového přesvědčování, v němž se rozšířily a rozmnožily prostředky manipulace, ve světě cílených reklam, psychologické války, hackerů, botů, fake news, ISIS, Putina, trollů, Trumpa...

Čtyřicet let po zadržení a vyšetřování mého otce sleduji vybledlé šlépěje cesty svých rodičů a nemám nic z jejich odvahy, schopnosti riskovat ani jistoty.

Když tohle píšu, působím i na Londýnské univerzitě – vzhledem k ekonomickým turbulencím tomu už tak ale nemusí být, až tohle budete číst. Vedu projekt, který zkoumá novější typy vlivových kampaní, jež by mohly být označovány jako „propaganda“: je to pojem tak zatížený a deformovaný svými intepretacemi – někdo ho definuje jako podvod, jiný zase jako neutrální propagaci – že se mu snažím vyhnout.

Měl bych dodat, že nejsem akademik a tohle není akademická práce. Jsem bývalý televizní producent, a i když dál píšu články a občas dělám rozhlasové pořady, často se přistihnu, že hledím na svůj dřívější mediální svět úkosem, občas se děsím, co jsme to způsobili. Při svých výzkumech

se setkávám s twitterovými revolucionáři, instantními populisty, trolly a elfy, s vizionáři „změny chování“, se šarlatány info-války, fanoušky džihádu, identitáři, metapolitiky, skutečnými policajty i „pasáky botů“. Pak se se vším, co jsem poznal, vrátím do hexagonální betonové věže, kde dočasně sídlí má kancelář, a zformuluji to do rozumných „Závěrů“ a „Doporučení“ úhledně naformátovaných zpráv a powerpointových prezentací, které diagnostikují stav a navrhnou způsoby, jak se vyrovnat se záplavou dezinformací, „fake news“, „informační válkou“ a „válkou informací“.

Ale co by se vlastně mělo napravovat? V úhledných bodech mých prezentací se předpokládá, že skutečně existuje soudržný systém, který je možné opravit tím, že se na nové informační technologie prostě uplatní pár odborných doporučení. Problémy ovšem leží mnohem hlouběji. Když v rámci každodenní rutiny předkládám svá zjištění představitelům mizejícího liberálně-demokratického řádu, jehož nemalá část vznikala z konfliktů studené války, zarazí mne, jak působí ztracení. Politici už vůbec nevědí, co jejich strany reprezentují; byrokraté netuší, kde se vlastně nachází moc; miliardářské nadace horují pro „otevřenou společnost“, kterou nedokážou pořádně definovat. Velká slova, která se kdysi zdála přetékat smyslem, slova, pro něž se předchozí generace byly ochotny obětovat – „demokracie“ a „svoboda“, „Evropa“ a „Západ“ – nechal život tak daleko za sebou, že připomínají prázdné slupky, z nichž odteklo i poslední světlo a teplo, nebo jako soubory, k nimž jsme zapomněli heslo, a k nimž už se nedostaneme.

Samotný jazyk, který používáme, abychom se popsali – „levičák“ a „pravičák“, „liberál“ a „konzervativec“ – se zcela vyprázdnil. A ovlivněny nejsou jen konflikty či volby. Sleduji, jak mi lidé, které jsem znal celý život, unikají na sociálních sítích, kde sdílejí zpávy o různých spiknutích ze zdrojů, o nichž jsem jaktěživ neslyšel. Internetové spodní proudy od sebe oddalují celé rodiny, jako bychom se vzájemně vůbec neznali, jako kdyby o nás algoritmy věděly víc, než víme my sami... Jako bychom se stali podmnožinami svých dat, jako kdyby tato data znovu a jinak uspořádávala naše vztahy a identity podle vlastní logiky – anebo možná za tím úče-

lem, abychom sloužili zájmům někoho, koho ani nezahlédneme. Velké koráby starých médií – katodové a vakuové trubice rádií a televizí, hřbety knih a tiskárny novin – ta plavidla, jež nesla a řídila identitu a význam, to, kým jsme byli a jak jsme spolu mluvili, jak jsme svět vysvětlovali svým dětem, jak jsme mluvili o své minulosti, jak jsme definovali zprávy a názory, satiru a vážnost, správné a nesprávné, pravdu, lež, skutečné a nereálné – tato plavidla ztroskotala a roztříštila se. Rozbila staré modely toho, jak se co k čemu vztahuje, kdo s kým a jak mluví, zveličila, zmenšila a zkreslila všechny proporce a vyslala nás, abychom se motali v dezorientujících spirálách, kde slova ztrácejí sdílený význam. V Oděse, v Manile, Mexico City i New Jersey slyším stejné věty: „Existuje tolik informací a dezinformací, že už ani nevím, co je pravda.“ Často slyším větu: „Cítím, že se mi svět hýbe pod nohama.“ Přistihl jsem se při myšlence: „Mám pocit, že všechno, o čem jsem si myslel, že je jisté, je teď nepevné a fluidní.“

Tato kniha zkoumá zbytky vraků, pátrá, které jiskřičky smyslu z nich lze zachránit. Vychází z temných hlubin internetu, kde trollové mučí své oběti, prochází bitvami o příběhy, které dávají našim společnostem smysl, a v podstatě se snaží pochopit, jak sami sebe chápeme.

První část nás povede z Filipín do Finského zálivu, kde se poučíme, jak lze lidi mnohem zákeřněji zlomit novými informačními nástroji než těmi, které používala KGB.

Ve druhé části se přesuneme ze západního Balkánu do Latinské Ameriky a Evropské unie, kde se naučíme novým způsobům, jak potlačit celá hnutí odporu a jejich mytologie.

Třetí část zkoumá, jak může jedna země zničit druhou, téměř aniž by se jí dotkla, jak rozostřit rozdíl mezi válkou a mírem, „domácím“ a „mezinárodním“ – a kde tím nejnebezpečnějším prvkem může být sama myšlenka „informační války“.

Ve čtvrté části se zaměříme na to, jak požadavek faktické politiky souvisí s jistým ideálem pokroku a budoucnosti a jak pád tohoto ideálu ještě víc umožní masové vraždění a zneužívání.

V páté části se snažím ukázat, že se v tomto proudu dění z politiky stává boj o konstrukci identity. Každý, od náboženských extremistů po instantní populisty, chce vytvořit novou verzi „lidu“ – a to dokonce i v Británii, v zemi, kde se identita zdála vždycky být tak pevná.

V šesté části budu hledat budoucnost – v Číně a v Černovicích.

V celé knize budu cestovat, někdy v čase, někdy v prostoru, ale ne po řád. Fyzikální a politické mapy zobrazující kontinenty, země a oceány, mapy, s nimiž jsem vyrůstal, mohou být méně důležité než nové mapy informačních toků. Tyto „síťové mapy“ vytvářejí datoví inženýři. Říkají tomu „surfacing“. Člověk vezme klíčové slovo, zprávu nebo příběh a vloží je do neustále se rozrůstajícího souboru světových dat. Datový analytik pak „vyloví“ lidi, výstupy z médií, účty sociálních sítí, roboty, trolly a kyborgy, kteří tato klíčová slova, zprávy nebo příběhy prezentují, anebo na ně reagují.

Tyto síťové mapy vypadají jako nějaké útvary ze špendlíků nebo fotografie vzdálených galaxií a ukazují, jak jsou naše zeměpisné definice zastaralé, odhalují nečekaná souhvězdí, kde může každý odkudkoli ovlivnit kohokoliv, ať je kdekoli. Ruští hackeři umisťují reklamy pro prostitutky v Dubaji vedle animovaných memů podporujících krajně pravicové strany v Německu. „Zakořeněný kosmopolita“, který sedí doma ve Skotsku, pomáhá aktivistům prchat před policií při nepokojích v Istanbulu. Reklama ISIS vyskakuje za odkazy na iPhony.

Na těchto mapách často vystupuje Rusko se svými eskadrami sociálních médií. Nikoli protože je to síla, která stále ještě dokáže pohnout nebem i zemí, jak tomu bylo za studené války, ale proto, že kremelští vládcí jsou v herních prvcích tohoto nového věku obzvlášť zběhlí, anebo jsou přinejmenším dobří v tom, jak všechny přimět, aby mluvili o tom, jak dobří jsou, což je možná ten nejdůležitější trik ze všech. Jak vysvětlím později, není to úplná náhoda: právě proto, že prohráli studenou válku, se ruští „spin doktoři“ a manipulátoři médií dokázali přizpůsobit novému věku rychleji než kdokoli jiný na místech známých kdysi jako „Západ“. Žil

jsem v letech 2001–2010 v Moskvě a viděl jsem zblízka stejnou taktiku řízení a stejné patologie veřejného mínění, které od té doby vyrašily všude.

Tato kniha cestuje informačními toky napříč sítěmi a zeměmi; vrací se však také v čase k příběhu mých rodičů za studené války. Nejde přímo o rodinné vzpomínky, spíš mě zajímá, kde se příběh mé rodiny protíná s mým tématem. Zčásti to ukazuje, jak se ideály minulosti v současnosti rozpadly a co – pokud vůbec něco – z nich lze ještě pochopit. Zatímco všechno je ve vířivém pohybu, cítím, jak se instinktivně ohlížím a hledám spojení s minulostí, abych našel způsob, jak přemýšlet o budoucnosti.

Když jsem však zkoumal a psal ony pasáže rodinné historie, zarazilo mě něco jiného: rozsah, v jakém naše soukromé myšlenky, tvůrčí podněty a sebezpožívání utvářejí informační síly, mocnější, než jsou ty naše. Existuje-li nějaká konkrétní věc, která na mne zapůsobila při prohlížení polic v knihovně mé univerzity, pak to, že se člověk musí dívat dál než jen na „zprávy“ a „politiku“. Aby porozuměl „formování lidských postojů“, jak tomu říká francouzský filozof Jacques Ellul, musí zvažovat také poezii, školy, jazyk byrokracie a zábavy. Tento proces je někdy zřejmější v příběhu mé rodiny, protože dramata a roztržky v našich životech usnadňují poznat, kde tyto informační síly – jako obrovské meteorologické systémy – začínají a kde končí.

První část:

MĚSTA TROLLŮ

Jednou ze zřejmých konfrontací dvacátého století byl střet svobody slova a cenzury. Po studené válce se zdálo, že svoboda projevu na mnoha místech zvítězila. Ale co když mocní mohou využít „nadbýtku informací“, aby našli nové způsoby, jak vás umlčet, jak zvrátit svobodu projevu k rozdrčení nesouhlasu, a přitom si vždy ponechat dost anonymity, aby to mohli popřít?

ARCHITEKTURA DEZINFORMACE

Začněme na Filipínách. V roce 1977, kdy se mí rodiče těšili pozornosti KGB, tam vládl plukovník Ferdinand Marcos, vojenský diktátor podporovaný USA. Na základě rychlé prohlídky webových stránek Amnesty International zjistíme, že za jeho režimu bylo zabito 3 257 politických vězňů, 35 000 jich bylo mučeno a 70 000 vězněno. Marcos zastával velmi okázalou teorii o úloze, jakou by mučení mohlo hrát při pacifikaci společnosti. Místo aby jen „zmizeli“, bylo 77 procent mrtvých těl vystaveno u silnice pro výstrahu ostatním. Oběti mohly mít například odstraněný mozek a prázdnou lebku vyplněnou svými spodky. Nebo mohly být rozřezány na kusy, takže člověk cestou na trh míjel části těl.¹

Marcosův režim padl v roce 1986 pod náporom masových protestů, USA upustily od své podpory a části armády zběhly. Do ulic vyšly miliony lidí. Měl nastat nový den: konec korupce, konec porušování lidských práv. Marcos byl vyhoštěn a své poslední roky dožil na Havaji.

Dnes vás Manila vítá náhlými poryvy pachu shnilých ryb a popcornu, odpadků z kanalizace a přepáleného tuku, ze kterých se vám chce zvracet na chodník. „Chodník“ vlastně není správné slovo. Širokých chodníků, po nichž se můžete procházet, existuje pramálo. Místo nich tam jsou úzké římsy podél nákupních středisek a mrakodrapů, kde jste hned vedle valícího se provozu. Mezi nákupními centry se město propadá do hlubokých údolí slumů, kde v noci spí bezdomovci zabalení do stříbrné folie, z níž jim trčí ven nohy. Uličky jsou lemovány bary, které se mohou pochlubit nabídkou boxujících trpaslíků či salónky karaoke, kde si můžete najmout skupinu dívek – v tak pevně utažených šatech, že jim svírají nohy jako kleště – aby s vámi zpívaly korejský pop.

Přes den si snažíte urvat trochu prostoru mezi obchodním domem, slumem a mrakodrapem na vyvýšené síti přeplněných úzkých chodníků, které jsou jakby zavěšeny ve vzduchu a vinou se mezi několikapodlažními dálnicemi. Uhýbáte hlavou, abyste se vyhnuli pilířům nadjezdů uprostřed

kraválu a sirén zezdola, a najednou okolo vás projede nákladní vlak nebo se díváte do očí ženě, která na obřím reklamním billboardu pojíždá lančmít. Billboardy jsou všude, oddělují slumy od mrakodrapů. Mezi roky 1898 až 1946 byly Filipíny pod americkou správou (s výjimkou japonské okupace v letech 1942–1945). Od té doby jsou zde americké základny a strava amerických vojáků se pro místní stala lahůdkou. Na jednom plakátu krmí šťastná hospodyňka svého pohledného manžela kousky tuňáka z konzervy. Jinde je na špinavé řece, v níž plavou děti z ulice, obrázek štvánaté opečené šunky a za ním bliká nápis „Ježíš tě spasí“. Je to katolická země: padesáti rokům amerického kolonialismu předcházelo tři sta let kolonialismu španělského. (Filipínci vtipkují: „Měli jsme tři sta let církve a padesát let Hollywoodu.“) V obchodních centrech se nacházejí kostely, kde se můžete zúčastnit bohoslužby a kam ochranka nepustí chudinu. Manila je dvaadvacetimilionové město téměř bez jakéhokoli společného veřejného prostoru. Nákupní centra uvnitř rozprašují parfémy příliš silnými osvěžovači vzduchu: v těch levnějších voní v odděleních fastfoodů levandule, v dražších se line jemnější citronové aroma. Působí to trochu jako vůně na toaletách, takže vás nikde neopouští zápach latríny, ať už je to venku z kanalizace, nebo uvnitř v nákupních centrech.

Brzy si začnete všímat selfíček. Dělá je každý: zpocený chlapík v umaštěných sandálech, který řídí plechovou kraksnu městského autobusu, i čínská děvčata čekající na svůj koktejl v nákupních centrech. Na Filipínách se dělají selfíčka nejvíc na světě, země má nejvyšší využití sociálních sítí na hlavu i nejrozšířenější používání textových zpráv. Někteří to přičítají důležitosti rodinných a osobních vazeb jako prostředku, jak se vyrovnat s neefektivní vládou. Selfie neznamená nutně narcismus: důvěřujete lidem, jejichž obličej vidíte.

Díky vzestupu sociálních médií se Filipíny staly hlavním městem nového typu manipulace v digitální éře.

S P. jsem se sešel v jedné oáze obchodních domů vedle mrakodrapů s nebesky modrými okny. Trvá na tom, že nesmím uvést jeho jméno, ale

je rozpolcený – zoufale touží po uznání kvůli kampaním, ke kterým se nemůže veřejně přihlásit. Je mu něco přes dvacet, je oblečený jako člen korejské popové kapely a jeho vzrušení se skoro nemění, ať mluví o volbě prezidenta nebo o svém účtu na Instagramu, který byl zaregistrován s modrou fajfkou (označující ověřený profil veřejně známé osobnosti).

„Jsem šťastný, když můžu ovládat lidi. Možná je na tom něco špatného. Ale uspokojuje to moje ego, něco hlubšího ve mně... Je to jako stát se bohem digitální krajiny,“ vykřikuje. Nezní to však děsivě, spíš jako slova herce v roli padoucha v muzikálové frašce.

Online kariéru zahájil, když mu bylo patnáct a vytvořil anonymní stránku, vyzývající lidi, aby mluvili o svých milostných zážitcích. „Pověz mi o svém nejhorším rozchodu,“ psal. „Jaké jsi měl nejzhavější rande?“ Ukaže mi jednu ze svých facebookových skupin: má víc než tři miliony členů.

Ještě na škole zakládal nové skupiny, každou s jiným zaměřením: jednu věnovanou například radosti, jinou duchovní síle. Bylo mu teprve šestnáct, když ho začaly oslovovat korporace, aby tam propašoval nějaké zmínky o jejich produktech. Zlepšoval si techniku. Například na týden přiměl komunitu, aby mluvila o „lásce“, která ji zajímala nejvíc. Pak převedl hovor na obavu o vaše milované, na strach, že někoho ztratíte. A potom přešel k výrobku: pořídte si tenhle lék, který pomůže prodloužit životy vašich blízkých.

Tvrdí, že když mu bylo dvacet, měl na všech svých platformách patnáct milionů followerů. Obyčejný kluk ze střední třídy z provincie si na jednu mohl dovolit vlastní byt v manilském mrakodrapu.

Po reklamě pro něj byla další výzvou politika. V tu dobu šlo v politickém PR jen o to, jak přimět novináře, aby psali, co chcete. Co kdyby se ale dala celá debata utvářet prostřednictvím sociálních médií?

Nabídl svůj nápad několika stranám, ale zabral jen jediný kandidát, Rodrigo Duterte, outsider, který v sociálních médiích viděl novou cestu k vítězství. Jednou z hlavních věcí, které chtěl Duterte jako kandidát „prodat“, bylo rozbití drogového zločinu. Dokonce se chlubil, že když byl sta-

rostou města Davao hluboko na jihu, jezdil na motorce a střílel drogové dealery. V té době už byl P. na vysoké škole a zúčastnil se přednášek o experimentu z dvacátých let „Malý Albert“, při němž bylo batole vystaveno děsivým zvukům pokaždé, když vidělo bílou krysu. Vedlo to k tomu, že se dítě bálo všech chlupatých zvířat.² P. tvrdí, že ho to inspirovalo, aby zkusil něco podobného s Dutertem.

Nejprve vytvořil v různých městech řadu facebookových skupin. Byly celkem neškodné, obyčejná diskusní fóra o tom, co se ve městě děje. Finta spočívala v tom, že skupiny komunikovaly v místních dialektech, jichž jsou na Filipínách stovky. Po šesti měsících měla každá skupina ve své oblasti na 100 000 členů. Poté začali jeho administrátoři uveřejňovat každý den v době špičky internetového provozu příběh o lokálním zločinu. Kriminální historky byly vcelku reálné, ale pak začali P.-ovi lidé připojovat komentáře, které zločiny spojovaly s drogami. „Říká se, že vrah byl obchodník s drogami,“ nebo „Ten člověk byl obětí drogového dealera“. Po měsíci začali vkládat dva příběhy denně, o měsíc později tři denně.

Z drogové kriminality se stalo žhavé téma a Duterte začal v průzkumech veřejného mínění stoupat. A právě tehdy se P. podle svých slov rozhádal s ostatními členy Duterteho PR týmu a nakonec přešel k jinému kandidátovi. Ten se koncentroval spíše na ekonomické otázky než na strach. P. tvrdí, že se mu podařilo zvýšit kandidátovy preference o pět procent, ale na zvrácení trendu bylo příliš pozdě a prezidentem se stal Duterte. Teď P. vidá spoustu lidí z PR, kteří si přičítají zásluhy za zvolení Duterteho, a to ho štve.

Při rozhovoru se všemi, kdo v tomto světě pracují, je problém v tom, že každý přičítá svému jednání větší vliv. Je to profesí. „Udělal“ P. Duterteho? Samozřejmě že ne. Ty debaty o drogové kriminalitě pohánělo mnoho faktorů, v neposlední řadě Duterteho vlastní prohlášení. A drogová zločinnost ani nebyla jediným Duterteho prodejním artiklem: mluvil jsem s jeho stoupenci, které přitahoval obraz venkova, stojícího proti „imperiální Manile“ a strnulosti establishmentu katolické církve. Inter-

pretace digitálního vlivu podle P. však našla odezvu v některých akademických studiích.

Dr. Jonathan Corpus Ong z University of Massachusetts a jeho kolega Jason Cabañes strávili v rámci projektu „Architects of Networked Disinformation“ dvanáct měsíců rozhovory s protagonisty uskupení, jež nazvali „manilská dezinformační architektura“ a jehož služby využívaly všechny strany v zemi.³ Na vrcholu stáli ti, které Ong označoval za „hlavní architektky“ systému. Pocházeli z reklamních a PR společností, žili v elegantních bytech v mrakodrapech a popisovali svou práci takřka myticky, srovnávali se s postavami z televizního seriálu *Hra o trůny* a z počítačových her. „Když tě odhalí, je to *game over*,“ říkali Ongovi. Byli pyšní, že se ze skromných začátků dostali až na vrchol své profese. „Dezinformační architekt,“ uzavírá to Ong, „popírá odpovědnost, nepřipouští si, že by měl nějaký závazek vůči širší veřejnosti, místo toho popisuje svůj osobní projekt rozvoje vlastní osobnosti.“

Pod architektky stojí „influenceři“, online komici, kteří si mezi postováním nejnovějších vtípů dělali za peníze legraci z politiků.

Dole, ve slumech dezinformační architektury, se nacházeli ti, jimž Ong říkal „operátoři falešných účtů“: call centra plná lidí, pracujících čtyřia dvacet hodin denně a placených od hodiny, přičemž jeden člověk obsluhoval desítky účtů na sociálních sítích. Mohli to být lidé, kteří si potřebovali přivydělat (třeba studenti nebo ošetřovatelky), anebo zaměstnanci kampaně. Ong hovořil s Rinou, jednou z operátorek, která musela nastoupit do této práce, když se připojila k předvolební kampani na úřad starosty. Přihlásila se z idealismu, byla ve svém univerzitním kruhu jednou z nejlepších. Teď jí řekli, aby vytvořila různé online „osoby“ – nejlépe fungovaly dívky v bikinách – které si přidávají online přátele, budou propagovat svého kandidáta a ostouzet opozici. Rina se styděla. Měla pocit, že zadání sabotuje, a přilákala jen dvacet facebookových followerů, zatímco její kolegyně jich získaly stovky.

Ong připomněl, že nikdo z žádné úrovně této činnosti nikdy neoznačil svou činnost za „trolling“ nebo výrobu „fake news“. Každý měl vlastní „strategii popírání“. Architekti kampaně zdůrazňovali, že to byla jen na-prosto okrajová část jejich běžné práce v PR a že stejně celou politickou kampaň neměli na starosti; operátoři zase říkali, že ty opravdu hnusné, nenávistné komentáře uveřejňoval někdo jiný. V každém případě šlo o vytvoření online vlivu, který se stal agresivnějším, jakmile se Duterte dostal k moci.

Duterte sliboval, že zabije tolik obchodníků s drogami, že jimi nakrmí ryby v celé Manilské zátocě, a žertoval, že si pak sám podepíše milost. Chlubil se, že někoho zabil kvůli tomu, jak „vypadal“, nebo že pro něj životy drogových dealerů nic neznamenaají. Dobrovolnické gangy a policisté pak začali střílet každého, kdo byl podezřelý ze spojení s drogovým obchodem. Kolik lidí bylo zabito v této kampani, nikdo přesně neví. Organizace na obranu lidských práv odhadují, že 12 000, opoziční politici, že 20 000, podle vlády 4 200. V jedné době umíralo třiatřicet lidí denně. Nikdo neověřoval, zda byly oběti skutečně vinny, a často se vyskytly zprávy, že byly drogy k obětem dodány až po jejich smrti. Zabito bylo i čtyřiapadesát dětí. Ulice manilských slumů byly plné mrtvol. Projížděli jimi motorkáři a stříleli lidi do hlavy. Věznice byly přeplněné jako klece na kuřecích farmách. Senátorka Leila de Lima, která vystupovala proti zabíjení, se náhle ocitla před soudem: věznění drogoví baroni dosvědčili, že se podílela na jejich obchodech. Jejřho zatčení se dořadovaly celé internetové davy. Byla zadržena a měla být vězněna do procesu, který ovšem nikdy nezačal; podle Amnesty International je vězeňkyní svědomí.⁴ Když zabíjení odsoudil zemský arcibiskup, obrátily se davy proti němu. Další na řadě měla být média, takzvaní „presstituti“, kteří se odvážili obvinít prezidenta z vraždění.

A největří „presstitutkou“, na kterou se režim zaměřil, byla Maria Ressa, vedoucí zpravodajřkého webu *Rappler*. Bylo to paradoxní, poněvadž právě Maria a *Rappler* neúmyslně pomohli Dutertemu k moci.

#ZATKNĚTE MARIÍ RESSA!

Když jsem s Marií chvíli mluvil, všiml jsem si, jak je jí nepříjemné být hlavním tématem příběhu. Je příliš zdvořilá, než aby mi to řekla na rovinu, ale uvědomuji si, jak náš rozhovor vždycky odvrací od sebe k práci svých novinářů, k dramatům jiných. Ve své profesní dráze se věnovala především pokrývání širších témat: napřed jako vedoucí zahraniční redakce CNN v jihovýchodní Asii, pak jako vedoucí zpravodajství v největší filipínské televizní síti a nakonec jako zakladatelka a generální ředitelka *Rappler*. A teď to nejsem jen já, kdo s Marií v její kanceláři hovoří, zatímco ona se snaží rychle zhltnout oběd v podobě sendvičů s arašidovým máslem a konzervovanými sardinkami (což je filipínská specialita), ale také dokumentární štáb anglické jazykové verze katarského televizního kanálu Al-Džazíra, který dokumentuje její boj s Duterte a dezinformacemi.

Štáb Al-Džazíry mne požádal, aby mohl můj rozhovor s Marií natáčet, a jak se tak se svými obrovskými kamerami krčí v rohu, cítím se stále neklidnější. Také jsem zvyklý být tím, kdo pozoruje a edituje, a kdykoli se stanu objektem někoho jiného, uvědomuji si, že jsem si až příliš vědom toho, jak mě později mohou sestříhat a znovu složit. Svého času jsem se jako tvůrce dokumentárních filmů naučil, jak to dělat, aby se zpovídání cítili výjimeční, důležití a možná na okamžik nesmrtelní ve chvíli, kdy jsem je natáčel, a pak jsem je upravil tak, aby odpovídali příběhu, který jsem potřeboval vyprávět. Mohl to být nádherný a přesný příběh, jenže až příliš často existuje bolestná propast mezi tím, jak se člověk sám vnímá, a způsobem, jímž je zobrazen, mezi realitou rekonstruovanou redakcí, a tou, jakou natáčená osoba cítí jako pravdivou. Toho dne jsem se v Manile utěšoval, že budu moci znovu ovládnout vyprávění později, až použiju štáb Al-Džazíry v knize, kterou právě čtete.

Vypadalo to následně: štáb novinářů natáčel jiného novináře, který rozmlouval se třetí novinářkou. Úlohou novinářů je přinášet informace

o realitě, o tom, kde se něco děje. Jak však ukazuje Mariin příběh, tím, co je v centru dění, je nyní samotná informace.

Maria pochází z Manily, ale když jí bylo deset, vzala matka rodinu do USA, kde byla nejmenší a nejtmaší dívkou v newjerseyském Elizabeth. Byla velmi talentovaná a jako první z rodiny vystudovala univerzitu (Princeton). V roce 1986 se na Fulbrightovo stipendium vrátila na Filipíny studovat zdejší politickou scénu, jen aby zjistila, že přijela uprostřed revoluce proti Marcosovi a že to největší politické drama se odehrává v ulicích. Nastoupila do CNN ve chvíli, kdy to byla jen menší americká kabelová televize s velkými plány stát se první globální zpravodajskou sítí. V CNN byla reportérkou, objevovala se živě na obrazovce, byla tou nejdůležitější osobou při rozhodování, které události se budou pokrývat, kdy a jak. Toto postavení Marii vyhovovalo, ale nerada stála před kamerou, protože celý život trpěla ekzémem, takže se musela vyzbrojit make-upem a kamero-vými triky, aby ho zamaskovala. Kamera však Marii milovala – neuměla nic předstírat, byla nadšená jako dítě, velké oči naplněné zvědavostí.

Maria se stala tváří CNN v regionu, líčila „demokratizaci“ jihovýchodní Asie v devadesátých letech, kdy po Marcosovi padal jeden autoritářský režim za druhým. Bylo lákavé vidět to všechno optikou vítězství ve studené válce, jako přímočarý příběh o stále se rozšiřující svobodě, kterou jako by každý politický obrat znovu potvrdzoval. Touto zjednodušenou perspektivou otřásl teroristické útoky z 11. září 2001.

Maria tolik překvapena nebyla. Mluvila plynně místními dialekty a věděla, jak málo toho „demokracie“ přinesla do stále stejně chudých vesnic a slumů. Když dělala rozhovory s rekruty Al-Káidy a jejich rodinami, zrazilo ji, jak normální byly jejich kořeny a původ a jak měla původně většina z nich daleko k fundamentalistickému puritánství. Trik Usámy bin Ládina spočíval v tom, že propojil všemožné křivdy velmi odlišných skupin, kterým poskytl iluzi, že kdyby se všichni globálně sjednotili, mohli by vytvořit lepší svět, jen kdyby se jim podařilo zbavit se nevěřících. V roce 2005 Maria z CNN odešla. Při pohledu zpět si uvědomila, že to bylo právě